

Divan Şiirinde Bir İrsâl-İ Mesel Örneği: Ârife Bir Gül Yeter

Avni ERDEMİR¹, Mehmet ÖZDEMİR²

Öz

Klasik Türk edebiyatında bir düşünceyi inandırıcı hâle getirmek, ispat etmek veya pekiştirmek niyetiyle şiirde atasözü ve buna benzer sözler kullanmaya irsâl-i mesel/îrâd-ı mesel adı verilmektedir. Anlam yoğunluğu ve az sözle çok şey anlatma özelliği münasebetiyle atasözü ve atasözü değerindeki sözler, 15. yüzyıldan itibaren klasik Türk şiiri metinlerinde çokça faydalanılan ürünlerdendir. Halkın kıvrak ve yaratıcı zekâsının bir ifadesi olan bu ürünler, klasik Türk edebiyatında 19. yüzyıla kadar hemen her şairin başvurduğu bir ifade biçimi olmuştur. 15 ve 19. yüzyıllar arasında klasik Türk şiirinde görülen ve kanaatkâr bir yaşam tarzını öne çıkaran “Ârife bir gül yeter.” ifadesi, klasik şairlerin duygu ve düşüncelerini çarpıcı bir şekilde muhataba aktarmak için kullandıkları sözlerden biridir. Fakat her şairin aynı şekilde kanaatkârlık vurgusu yaptığını söylemek de mümkün değildir. Her şair, bu atasözünden hareketle âşık ve sevgili arasındaki ilişkiyi kendi meşrebine göre ifade etme yoluna gitmiştir. Genel olarak divan şiirinde işlenen temel duygu âşkîr ve şairler hem tasavvufî hem de beşerî aşk karşısında âşığın ne yapması gerektiğini bu atasözü vasıtasıyla kinayeli bir şekilde dile getirmişlerdir. Şairler bu atasözünü, kimi zaman herhangi bir değişiklik yapmadan kimi zaman bazı kelimeleri değiştirerek kimi zaman da sözün anlamını göz önünde bulundurarak şiirlerine aktarmışlardır. Bu çalışma kapsamında söz konusu yüzyıllar arasında yazılan ve elektronik ortamda bulunan 380 divan, şüara tezkireleri ve nazire mecmuaları taranarak bu atasözünün anlam çerçevesi ve kullanım özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre öncelikle “Ârife bir gül yeter.” atasözünün kronolojik olarak kullanım seyri incelenmiş; sonra bu atasözünün geçtiği beyitler yapıları bakımından ele alınmış; daha sonra da atasözlerinin kullanıldığı beyitler anlam çerçeveleri bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, irsâl-i mesel, arif, gül

An Example Of A Proverb in Divan Poetry: A Rose is Enough for a Wise Person

Abstract

In classical Turkish literature, using proverbs and similar saying in poetry to make an idea convincing, to prove or to reinforce it is called irsal-i mesel. Proverbs and proverbial sayings, due to the meaning and ability to Express alot with few words, are among the products that have been used extensively in classical poetry texts since the 15th century. These products, which are an expression of the agile and creative intelligence of the people, were a form of expression used by almost every poet in classical Turkish literature until 19th century. The expression “A rose is enough for a wise person.”, which is seen in classical Turkish poetry between 15 ve 19th centuries and emphasizes and contented lifestyle, is one of the expression used by classical poets to convey their feelings and thoughts to the addressee in a striking way. However, it is not possible to say that every poet emphasizes contentment in the same way. Based on this proverb, each has tried to express the relationship between the lover and the beloved in his own way. In general, the basic emotion handled in Divan poetry is love, and poets have expressed in a metaphorical way what the lover should do in the face of both mystical and human love through this proverb. Poets have sometimes used this proverb without making any changes, sometimes by changing some words, and sometimes by taking the meaning of the words into consideration. In this study, 380 divan, biography books of poets and nazire magazines, written between the mentioned centuries and available in electronic environment were scanned to determine the meaning and usage characteristics of this proverb. Firstly, the chronological use of the proverb “A rose is enough for a wise person.” was examined, then the couplets in which this proverb was used were examined in terms of their structures, and then the couplets in which the proverbs were used were examined in terms of their semantic framework.

Key Words: Clasical Turkish poem, irsâl-i mesel, wise person, rose

Atıf İçin / Please Cite As:

Erdemir, A. ve Özdemir, M. (2024). Divan şiirinde bir irsâl-i mesel örneği: Ârife bir gül yeter. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 10 (1), 83-104. Doi: <https://doi.org/10.58648/inciss.1674249>

¹ Doç. Dr. – Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, avni.erdemir@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-5659-5459

² Prof. Dr. – Amasya Üniversitesi, dr.mehmetozdemir14@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-2879-655X

Giriş

Divan şiirine kaynaklık eden yerli malzemelerin en önemlisi atasözleri ve deyimlerdir.³ Divan şiirinin kurumsallaşmaya başladığı 15. yüzyıldan itibaren şairlerin az sözle çok şey ifade etme gücüne sahip olan atasözlerini şiirlerinde kullanmaya başladığı görülmektedir. Latîfî'ye göre atasözlerini ve deyimleri şiirde kullanma geleneği Sâfî mahlasıyla şiirler yazan Cezeri Kasım Paşa ile başlamış Necâtî Bey'le zirveye ulaşmıştır (İsen, Latîfî Tezkiresi, 1990, s. 395). 15. yüzyılda başlayan bu gelenek, sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Çünkü az sözle özü ifade etme gücüne sahip olan atasözleriyle anlamı beyit bütünlüğü içine sığdıran ve az sözle güzel ve anlamlı söz söylemeyi şiar edinen divan şiiri arasında yapısal bir uygunluk söz konusudur. Bu da şairleri duygu, düşünce ve hayallerini en kısa ve etkili şekilde ifade etmek için atasözlerinin gücünden yararlanmaya sevk etmiştir (Mengi, 1986, s. 49; Canım, 2016, s. 458). Şairler böylece, divanlarında atasözleri ve deyimlere yer vererek bir yandan söylemek istediklerini az ve öz bir şekilde dile getirmiş, öte yandan okuyucuyu hem inandırmaya ve uyarmaya hem de şiirin gereği olan renkli ve canlı bir anlatımı sağlamaya çalışmışlardır (Kaya B. A., Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi, 2011, s. 11).

Îrâd-ı mesel veya irsâl-i mesel, bir fikri ispat için misal getirmek veya şiirde atasözü kullanmak anlamına gelmektedir. Bu sanat, 15 ve 16. yüzyıllardan itibaren edebiyatımızda atasözü ve deyimlerin rağbet kazanmasıyla daha da yaygınlaşmıştır (Kurnaz, 1997, s. 113). Şairler, bir önermeyi desteklemek ya da ispat etmek için bir atasözünü ya da hikmetli bir sözü şiirlerinde delil olarak kullanmışlardır. Bu yönüyle bir edebî sanat olarak irsâl-i mesel, çoğu zaman bir temsili teşbihten ibarettir. Ancak bu teşbihte mürekkep bir müşebbehün bih ilk mısradaki ileri sürülen düşünceyi desteklemek ve bu yolla okuyanı ya da dinleyeni ikna etmek amacıyla kullanılır (Saraç, 2013, s. 87). Şiir tekniği bakımından atasözünün geçtiği mısradaki kelimeler ile diğer mısradaki kelimeler arasında diziliş ve anlam bakımından bir ilişki bulunması sebebiyle irsâl-i mesel sanatıyla leffüneşir sanatı arasında da bir ilişki söz konusudur.

Makalemizin konusu olan “Ârife bir gül yeter.” Atasözü, 15 ve 19. yüzyıllar arasında yaşamış olan divan şairlerinin şiirlerinde yer bulmuş; şairler duygu, düşünce ve hayallerini ifade için bu atasözünden yararlanmıştır. Makalede önce “Ârife bir gül yeter.” atasözünü kullanan şairler hakkında bilgi verilmiş; sonra bu atasözünün geçtiği beyitler yapıları bakımından ele alınmış; daha sonra da atasözlerinin kullanıldığı beyitler anlam çerçeveleri bakımından incelenmiştir.

Tarih İçinde “Arife Bir Gül Yeter” Atasözünü Kullanan Şairler

Divan şiirinde bu atasözünü hangi şairlerin kullandığını tespit için önce Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi, Ulusal Tez Merkezi gibi kurumlardaki elektronik ortamda kayıtlı toplam 380 divan, şuara tezkireleri ve nazire mecmuaları taranmıştır. Ayrıca Ömer Asım Aksoy'un “Atasözleri ve Deyimler, Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler” isimli eserleri, E. Kemal Eyüboğlu'nun “On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” isimli eseri, Abdülbâki Gölpınarlı'nın “Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri” isimli eseri, Nurettin Albayrak'ın “Türkiye Türkçesinde Atasözleri” isimli eseri, Edirneli Ahmed Bâdî Efendi'nin, “Armağan (Divan Şiirinde Atasözleri ve Deyimler)” isimli eseri gibi atasözleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu kaynaklarda geçen örnekler divanlarla karşılaştırılarak toplam 50 şairin “Ârife bir gül yeter” atasözünü şiirlerinde kullandığı tespit edilmiştir. Bu şairlerden sadece Göynüklü Füzûnî (ö.1657) bu atasözünü iki ayrı beyitte kullanmıştır. Divan şairlerinin tekrara düşmemek için aynı atasözünü divanlarında iki defa kullanmadığı ve böyle bir geleneğin oluştuğu görülmektedir.

³Atasözleri ve deyimlerin divan şiirinde kullanımı ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan biri Bayram Ali Kaya tarafından yapılmıştır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. (Kaya B. A., Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi, 2011, s. 11-54) Ayrıca 2024 yılında klasik Türk şiirinde atasözleri ve deyimler üzerine yapılmış çalışmaları içeren geniş bir bibliyografya çalışması yapılmıştır. Bu bibliyografya denemesi için bk. (Kaya B. , 2024, s. 11-131).

“Ârife bir gül yeter.” atasözünü kullanan 50 şairden beşinin 15. yüzyıl, yirmi altısı 16. yüzyıl, yedisi 17. yüzyıl, altısı 18. yüzyıl, altısı da 19. yüzyıl şairi olup tespit edilen 50 şaire ait 51 beytin 44’ü divanlarda, 6’sı nazire mecmualarında 1 tanesi de Rıza Tezkiyesi’nde geçmektedir. Taranan 380 divanın 43’ünde bu atasözünün kullanıldığı dikkate alındığında, atasözünün divanlar içindeki kullanım oranının %11 olduğu görülmektedir. 15. yüzyıldan itibaren divan şiiri içinde kullanılmaya başlanan bu atasözü, en yaygın kullanıma 16. yüzyılda ulaşmış; sonraki yüzyıllarda kullanım oranı düşmüştür.

15. yüzyılda Tâcîzâde Ca’fer Çelebi, Necâtî, Nizârî, Resmî ve Edirneli Şevkî; 16. yüzyılda Âşık Çelebi, Üsküplü Atâ, Bâkî, Basîrî, Vizeli Behiştî, İstanbullu Belîğî, Câmî-i Rûmî, Fevrî, Kefeli Haydarzâde Feyzî, Kadîmî, Lâmi’î, Livâyî, Muhibbî, Kalkandelenli Mu’îdî, Edirneli Nazmî, Nev’î, Nihânî, Kütahyalı Rahîmî, Revânî, Sehî Bey, Subhî, Prizrenli Şem’î, Şemsî, Yakînî, Zarîfî ve Zâtî; 17. yüzyılda Cevrî, Göynüklü Füzûnî, Azmîzâde Hâletî, Ahmed Nâmî, Nâkîbzâde Nî’metî, Edirneli Rüşdî ve Veznî; 18. yüzyılda Tosyalı Fasîhî, Nebzî, Neylî, İstanbullu Nüzhet, Mirzazâde Sâlim ve Sünbülzâde Vehbî; 19. yüzyılda Yenişehirli Fennî, Yenişehirli İzzet, İbrâhim Râşid, Sürûrî, İstanbullu Şevkî ve İbrâhim Tûrâbî şiirlerinde “Ârife bir gül yeter.” atasözünü kullanan şairlerdir. Özellikle 15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış olan Necâtî, Ca’fer Çelebi, Âşık Çelebi, Bâkî, Behiştî, Muhibbî, Nazmî, Nev’î, Rahîmî, Revânî, Sehî Bey gibi divan şiirinin önemli isimlerinin bu atasözünü ustalıkla kullandığı görülmektedir.

Kemal Eyüboğlu, “On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” isimli eserinde Bâkî adına kayıtlı aşağıdaki beyti bu atasözüne örnek olarak göstermektedir (Eyüboğlu, 1973, s. 18). Oysa bu beyit Bâkî Divanı’nda yoktur ve bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir:

Ârife çünkü yeter bir gül eğer ârif isen

Götürüp âlemi bir tâze gülendâma deşiş

Eyüboğlu, şairini belirtmeksizin aşağıdaki beyti de bu atasözüne örnek olarak göstermektedir (Eyüboğlu, 1973, s. 18):

Ârif isen bir gül yeter kokmaya

Hoyrat isen gir bahçeye yıkmaya

Bu beyit Ahmed Bâdî’nin eserinde “hoyrat” kelimesi “hammâl” şekliyle lâ-edrî olarak kayıtlıdır (Ahmed Bâdî Efendi, 2004, s. XLIV). Şairi belli olmayan bu beytin Lâ-edrî kaydıyla aşağıdaki şekli sosyal medyada çok yaygın olarak yer almaktadır:

Ârif isen bir gül yeter kokmaya

Câhil isen gir bahçeye yıkmaya

“Ârife bir gül yeter.” atasözü, günümüzde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Nitekim atasözleri ve deyimler konusunda en geniş çalışmayı yapmış olan Ömer Asım Aksoy’un hazırladığı “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” isimli eserde (Aksoy, 2015) ve “Türk Dil Kurumu Güncel Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”nde (Güncel Türkçe Sözlük) bu atasözü yer almamaktadır. Nurettin Albayrak, “Türkiye Türkçesinde Atasözleri” isimli eserinde bu atasözüne “Ârife bir gül (işaret) yeter.” şeklinde yer vermiş ve atasözünü “Anlayışlı insanlar karşısındakini üzmez, onlara karşı güzel davranışlar sergiler; küçük özveriden büyük mutluluklar duyarlar.” şeklinde açıklamıştır. Albayrak ayrıca kaynaklarda şairi Lâ-edri olarak verilen “Ârif isen bir gül yeter kok(la)maya, hoyrat isen (nadan) isen gir bahçeyi (şu bağı) yıkmaya” beytini vermiş ve bu atasözünü, “Bilgi ve sezgi sahibi insanlar küçük bir belirtiden önemli sonuçlara ulaşır; anlayışsız ve cahil insanlar ise söyleneni kolay kolay anlayamazlar.” (Albayrak, 2009, s. 167) şeklinde açıklamıştır.

Görünen o ki 15. yüzyıldan itibaren divanlarda yer alan ve şairlere sevgilerini ifade için ilham kaynağı olan bu atasözü 19. yüzyıldan itibaren unutulmaya yüz tutmuştur.

Atasözünün Divan Şiirinde Kullanım Seyri

Divanlar taranarak yapılan bu çalışmaya göre “Ârife bir gül yeter.” atasözünü divan şiirinde ilk kullanan şairler, 15. yüzyıl divan şairlerinden Necâtî (ö. 1509), Tâcîzâde Ca’fer Çelebi (ö. 1515) ve 16. yüzyılın başlarında vefat ettiği tahmin edilen Nizârî (?), Resmî (?) ve Edirneli Şevkî’dir. Divan şiirinde bu atasözünü ilk kullanan da bu şairlerden biri olmalıdır.

Edirneli Nazmî’nin Mecma’u’n-Nezâ’ir isimli eserinde (Köksal M. F., 2017, s. 497-499) Necâtî’nin,

Bâğ-ı hüsnünde perîşânlık bana sünbül yeter

Sînemün üstünde nâhun zahmı berg-i gül yeter

matlalı gazeli zemin şiir; Resmî, Revânî, Nihânî ve Edirneli Nazmî gibi şairlerin şiirleri bu gazele yazılmış nazire olarak verilmiştir. Sözü edilen bu şairler nazire gazellerinde “Ârife bir gül yeter.” atasözünü kullanmışlardır. Fakat “Ârife bir gül yeter.” atasözü, Necâtî’nin zemin şiir olarak verilen bu gazelinde değil, onun meşhur “Gül Kasidesi”nde (Necâtî, Kaside 15/6) geçmektedir.

Pervâne Bey Mecmuası’nda (Gıynaş, 2017, s. 604-607) ise Bursalı Resmî’nin,

Bâğ-ı cânda ben belâlu bülbüle bir gül yeter

Sebz-hattun serv-kaddün saçların sünbül yeter

matlalı gazeli zemin şiir olarak verilmiş; Necâtî, Nihânî, Basîrî, Nizârî, Zâtî, Revânî, Edirneli Nazmî ve Kadîmî’nin gazelleri nazire olarak gösterilmiştir. Adı geçen şairler “Ârife bir gül yeter.” atasözünü bu gazellerde kullanmışlardır.

İki nazire mecmuasından Pervane Bey Mecmuası’nda verilen bilgiye göre “Ârife bir gül yeter.” atasözünü şiirinde ilk kullanan şair Bursalı Resmî’dir. Edirneli Nazmî ise içinde bu atasözü geçmemekle birlikte Necâtî’nin gazelini zemin şiir kabul edip Resmî, Revânî, Nihânî ve kendi şiirini nazire olarak göstermektedir. Necâtî’nin “Gül Kasidesi”nde bu beyti kullandığı dikkate alındığında bu atasözünü klasik şiirde ilk defa kullanan şairlerin Necâtî ve Bursalı Resmî olduğunu söylemek mümkündür. Muhtemelen Necâtî, “Gül Kasidesi”nde bu atasözünü daha önce kullandığı için tekrara düşmeme adına Edirneli Nazmî’nin zemin şiir olarak gösterdiği gazelinde bu atasözünü kullanmamıştır.

“Ârife Bir Gül Yeter.” Atasözünün Beyitlerde Kullanım Şekli

Taradığımız divanlarda şairlerin atasözünü kullanırken farklı tasarruflarda bulundukları görülmektedir. Tespit edilen 51 beyitte atasözünün kullanımı ile ilgili şekil hususiyetlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

50 şaire ait 51 beytin 24’ünde, atasözü aşağıdaki örnekte olduğu gibi hiçbir değişikliğe uğramadan orijinal şekliyle kullanılmıştır:

Gerçi kim dirler cihânda ‘ârife bir gül yeter

‘Ârife bir gül yeterse bana yarım gül yeter (Kartal, 2006, s. 82)

Atasözü, 6 beyitte, “yeter ‘ârife bir gül” şeklinde, 2 beyitte ise “yetiştir ‘ârife bir gül” şeklinde yüklem başa getirilerek kullanılmıştır:

Gerçi derler ki yeter ‘ârife bir gül ammâ

Mütesellî değiliz bir gül-i handân ile biz (Nar, 2016, s. 351)

Yetiştir ‘ârife bir gül bu meseldür meşhûr

Koklamam olsa hezâr ol ruh-ı âl üstüne gül (Çetin, 2006, s. 242)

Atasözü, 9 beyitte aşağıdaki örneklerde olduğu gibi mana bozulmadan kelimelerin yerleri değiştirilerek veya araya yeni kelimeler eklenerek kullanılmıştır:

Pür olsa lâle-ruhlardan cihân başdan başa Ca’fer

Anun gayrına bakmazam yiter çün 'ârife bir gül (Erünsal, 2018, s. 415)

Sezâdır bir tegazzül etmek ile iktifâ etsek

Meseldir 'ârife bir gül bütün mahsûl-i dünyâdır (Güfta, 1995, s. 255)

Atasözündeki "ârife" kelimesi yerine 2 beyitte sadece "âşık" kelimesi kullanılmıştır:

'Âşık bir gül yeter lâzım degül tekrâr çün

'Âşık lâzım degül gül besdür ol ruhsâre gül (Kılıç F. , 2017, s. 21)

Ruhlarından dūr isem hergiz kayırmaz dōstum

Sînede dâg-ı gamun var 'âşık bir gül yeter (Kaya B. A., 2017, s. 325)

Atasözündeki "ârife" kelimesi yerine bir beyitte "âşık" kelimesi kullanılmış ve araya yeni kelimeler eklenmiştir:

Âb-ı hayvân 'ömr-i bî-pâyân sana ey

Hızr kim 'âşık bir gül şeker-leb serv-kad dilber yeter (Karavelioğlu, 2014, s. 171)

Atasözündeki "ârife" kelimesi yerine bir beyitte "âşık" kelimesi kullanılmış, aynı beyitte "yeter" kelimesi yerine de "besdür" kelimesi kullanılmıştır. Bir beyitte ise sadece "yeter" kelimesi yerine aynı anlama gelen "besdür" kelimesi kullanılmıştır:

Yâr kûyından ecel 'âşık bir gül besdür

Var a ey gonçe ne sen [ne] gül-i handân olsun (Köksal M. F., 2017, s. 1259)

Bâğ-ı 'âlemde bugün 'Ârife bir gül besdür

Dil-berün zahmı yeter bana gül-i ter yerine (Gıynaş, 2017, s. 2536)

Atasözündeki "ârife" kelimesi yerine bir beyitte "âdeme" kelimesi, bir beyitte "âdem olana" kelimesi kullanılmıştır:

Serv-kadler çok velîkin sen gereksin iy perî

Bûstânında cihânun âdeme bir gül yiter (Tanrıbuyurdu, 2018, s. 116)

Atasözündeki "gül" kelimesi yerine bir beyitte "gonca" bir beyitte "gülceğiz" kelimesi kullanılmıştır:

İtme hûbânı Fasîhî sen o tıfla tercîh

Bu meseldür ki kefi 'ârife bir gonca yeter (Gökalp, 2001, s. 236)

Meşhûr kelâmdır 'ârife bir gülceğiz yeter

Bir şûhu sevdi Şevkî de ağyârı n'ylesin (Taşdelen, 2014, s. 584)

Şair Şemsî ise Necâtî'nin beyitindeki "Arife bir gül yeter lâzım degül tekrâr gül" mısra'ından etkilenecek atasözünü aşağıdaki şekilde kullanmıştır:

Varma Şemsî gülşene sînende dâğun gül yiter

Bu meseldür 'ârife lâzım degül tekrâr gül (Akkaya, 1992, s. 758)

Elli bir beytin yirmi beşinde "meseldir, bu meseldir, meşhurdur, meşhur meseldir, mesel meşhurdur, meşhur kelimedir, derler, dimişler" gibi ifadelerle "Ârife bir gül yeter." ibaresinin atasözü olduğu teyit edilmektedir:

Mübtelâsı olma her hûbun birin sev ey gönül

Bu mesel meşhûrdur kim 'ârife bir gül yeter (Avşar, Revânî Divânı, 2017, s. 207)

Bu meseldür 'ârife bir gül yiter dirler

Sehî ehl-i diller bezmidür yitmez mi bu mikdâr gül (Yekbaş, 2020, s. 98)

“Ârife bir gül yeter.” atasözünün geçtiği 51 şiirin 34’ü “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün”; 8 tanesi “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün veya fa’lün”; 6 tanesi “mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün”; birer tanesi de “mef’ûlü/mefâ’ilü/mefâ’ilü/fe’ûlün”, “mef’ûlü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır. Bu atasözü, üçüncü hecede yapılacak bir imale ile aruz vezninin “fâ’ilâtün fâ’ilün” cüzlerine karşılık gelmektedir. 51 şiirin 34’ünde “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezninin tercih edilmesinin sebebi, atasözünün bu vezne uygunluğudur.

Atasözünün geçtiği 51 şiirin 35’i gazel, 10’u kaside, ikisi matla, ikisi nazım, biri tesdis ve biri kıt’a nazım şekliyle yazılmıştır.

Şairler, atasözlerini orijinal şekliyle kullandıkları gibi vezne uydurmak için birtakım ifade değişiklikleri ve kelimeler arasında takdim-tehir yaparak da kullanırlar. “Ârife bir gül yeter.” atasözünün divan şiirinde kullanımına dair yukarıda on iki maddede özetlenen bilgiler dikkate alındığında, atasözünün beyitlerde büyük oranda orijinal yapısı korunarak kullanıldığı görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz dört kelimedenden oluşan kısa bir atasözü olmasının önemi büyüktür. Atasözü kısa olduğu için şairler genellikle atasözünü vezne uydurmakta zorluk çekmemişler. Küçük eklemeler ve yüklem yerinde yaptıkları takdim-tehirlerle yetinmişlerdir.

“Ârife Bir Gül Yeter.” Atasözünün Divan Şiirinde Kullanımı ve Anlam Çerçevesi

Bu atasözünü doğru anlamak ve beyitleri sağlıklı yorumlayabilmek için öncelikle ârif kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. “Taniyan, bilen, vâkıf ve âşına olan, halden anlayan gibi manalara gelen ârif, daha çok tasavvufta kullanılan bir terimdir. Ârifin bilgisine mârifet denir. Mârifet, kelâm ve felsefede ilimle eş anlamlı olarak umumiyetle bilgi manasına kullandığı gibi, mârifetullah şeklinde ve Allah hakkındaki bilgi için de kullanılmıştır. Tasavvufta ise Allah’a dair olan bilgi başta olmak üzere bütün varlık ve olayların mahiyeti hakkındaki bilgiye marifet denilmiş ve ârif ile âlim arasında açık bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım hem mârifet ile ilim arasındaki metot farkından, hem de ârif ile âlimin vasıflarının başkalığından ileri gelmektedir. İlmin elde edilmesinde âlimin dinî ve ahlâkî şahsiyetinin önemi olmadığı hâlde marifete ulaşmada şahsiyet merkezî rol oynar. Âlim zihnî faaliyetle mutlak surette bilen, ârif ise ahlâkî ve manevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derunî tecrübe ile öğrenen, anlayandır. Âlimin zıddı cahil, ârifin zıddı münkirdir. Buna göre Allah’a ârif denmez, âlim (alîm) denir. İlmin elde edilebilmesi için dini yaşama zarureti yoktur. Âlim örnek alınır, ârifle hidayete edilir. Âlim Allah’ı delille bilir, ârif ise Allah’ı Allah’la tanır.” (Uludağ, 1991, s. 361-362). Bu bilgiye göre ârif, “Masiyetten uzak, ilahi zevk ve irfana sahip, marifet ehli, her hâliyle ibadet üzere olan, zihni ve kalbi daima Allah ile meşgul, Hak’tan hiçbir zaman gafil olmayan, Allah Teâlâ’nın eşyadaki tecellilerine vakıf olması sebebiyle yüce yaratıcının lütfunu ve kahrını hoş karşılayan ve Allah Teâlâ’nın ahlakı ile ahlâklanmış kâmil bir mümin demektir.” (Çelik, 2004, s. 46).

Ârif olmanın en önemli şartlarından biri zühd sahibi olmaktır. Zühd, sûfler tarafından “terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk” şeklinde özetlenmiştir. Diğer bir ifadeyle dünya malına, makama, mevkiye, şan ve şöhrete önem vermeme; azla yetinme, çokça ibadet etme, ahiret için hayırlı işlere yönelme, masivayı gönülden söküp atma, kulun Hakk’ın dışındaki her şeyi terk etmesi anlamlarına gelmektedir (Ceyhan, 2013, s. 530-532). Ârif, âlemin temel tuzağı olan varlıktan kurtulmak için hanesinde ve gönül hanesinde biriken varlıkları Hatem-i Tayy cömertliğiyle dağıtır. Sahte âriflerin bu âlemden kopmamak için kıyamadıkları canı, ârif o âleme bir an önce varmak için yüzlerce kez feda eder. Maddi ve manevi varlıkların tuzaklarından kurtularak sonsuzluk yurduna varır (Avşar, 2016, s. 205-206).

Bu bilgilere göre “Ârife bir gül yeter.” atasözü, her türlü maddi varlıktan arınıp dünya nimeti olarak ârife sadece bir tane gülü yeterli gören zühd anlayışını ifade etmektedir. Zira gül şiirimizde Hz. Muhammed’i ve ondan kinaye sevgiliyi temsil eder. Sevgilinin benzetilenidir. Ârif ise sevgili için “Bana seni gerek seni.” diyerek her türlü dünya nimetini terk eden Hak âşığıdır. Nitekim bazı şairler “ârif” kelimesi yerine “âşık” kelimesini tercih etmişler ve atasözünü “Âşığa bir gül yeter.” şeklinde kullanmışlardır. Ziya Avşar da tasavvufî metinlerde âşık kavramının ârif mânâsında kullanıldığını söylemektedir (Avşar, 2016, s. 200).

Atasözü, dört kelime ve cümle unsuru olarak üç ögeden oluşmaktadır. Bu kelimelerden ârif, divan şiirindeki âşğın gül ise sevgilinin benzetilenidir. Yetmek fiili ise başkasına ihtiyaç duymamak, kendine yeter olmak anlamlarına gelmektedir. Atasözünde “bir gül” vurgusu önemlidir. Zira ârife gül değil, “bir gül” yeterli görülüp başka bir şeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu yönüyle atasözünden “Gerçek Allah dostlarına dünya nimeti olarak bir tane gül yeter.” ve “Aşk eri olan kimseye bir sevgili yeter.” anlamlarını çıkarmak mümkündür. Tespit edilen beyitlerde de şairler daha çok gül ile sevgiliyi kastetmişler ve atasözünü görüşlerini ispat için delil olarak kullanmışlardır.

“-âr” Kafiye, “gül” Redifli Şiirlerde Geçen Beyitler

“Ârife bir gül yeter.” atasözü, aynı kafiye ve redifle (-âr gül), 15. yüzyıl şairlerinden Şevkî, 16. yüzyıl şairlerinden Sehî Bey (ö.1548), Fevrî (ö.1571), Câmi-i Mısrî (ö.?) ve 18. yüzyıl şairlerinden Sümbülzâde Vehbî’nin (ö.1809) yazdığı “gül” redifli kasidelerinde; Şemsî (ö.1580) ve Füzûnî’nin “gül” redifli gazellerinde geçmektedir. Bu şiirler, Necâtî’nin kasidesi gibi “-âr” kafiye, “gül” redifli ve Fevrî’nin beyti hariç hepsi aruzun “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır. Nazire özelliği gösteren şiirleriyle bu şairlere Necâtî’nin takipçisi demek mümkündür. Divan şiirinde atasözü kullanma geleneğinin öncüsü olması da dikkate alındığında, “Ârife bir gül yeter.” atasözünü divan şiirinde ilk defa kullanan şairin Necâtî olma ihtimali daha yüksektir. Bu sebeple beyitleri incelemeye Necâtî’nin beytiyle başlamak daha uygun olacaktır.

Necâtî, meşhur “Gül Kasidesi”nde bu atasözünü şöyle kullanmaktadır:

Var iken yüzün güle meyl eylemez dil bülbülü

Arife bir gül yeter lâzım degül tekrâr gül (Tarlan, 1997, s. 61)

“Yüzün varken gönül bülbülü güle meyletmez. Zira ârife bir gül yeter, ikinci bir gül lazım değildir.”

Divan şiirinde gül, sadece çiçekler içinde değil bütün bitkiler içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir ve bu şiirde en çok kullanılan ögedir. Divanında gülden söz etmeyen şair yoktur. Güzel ve alımlı bir çiçek olması, sevgilinin yüzü, dudağı gibi en belirgin ve güzel uzuvlarına benzemesi, güzel görünümü ve kokusuyla çekiciliği, özellikle de Hz. Muhammed’in remzi olması, gülü diğer çiçekler arasında ön plana çıkarmış ve onu şairlerin vazgeçilmez çiçeği yapmıştır (Bayram, 2001, s. 153, 229).

Divan şairleri somut bir sevgiliden daha ziyade mücerret ve muhayyel bir sevgiliden söz ederler ve şiirde sözü edilen sevgilinin kim olduğunu okuyucunun idrak ve muhayyilesine bırakırlar. Bu yönüyle her okuyucu beyitlerde farklı bir sevgili görür. Bu sevgili bazen Allah olur, bazen Hz. Muhammet, bazen de herhangi bir din büyüğü, devlet adamı veya kanlı canlı beşerî bir sevgili olur. Genel anlamda şiiri özelde ise divan şiirini farklı kılan da onun bu vasfıdır.

Beyitte sözü edilen ârif, irfan ve marifet sahibidir; gerçeği, hakikati keşf ve müşahade yoluyla kavrayan ve bu şekilde Allah hakkında vecdî ve irfanî bilgiye sahip olan kimsedir. Allah kendi zatını, isim, sıfat ve fiillerini onda müşahade ettirir. İşte sevgilinin güle benzeyen yüzünde Allah’ın isim, sıfat ve fiillerinin tecellisini ve tezahürünü gören ârif (âşık) kimse için, tekrar bir gül lazım değildir. Çünkü o, ilahî tecelliye ve hakikati sevgilinin güle benzeyen yüzünde tecrübe etmiştir. Beyitte geçen “lâzım degül” bir deyimdir ve gerekmez, gerek yoktur anlamındadır. “dil bülbülü” kelime gurubunda teşbih-i belîğ; “gül” ve “degül” sözcükleri arasında ise cinas sanatı vardır (İpek, 2008, s. 8-9).

Necâtî, “ârif olana gül yeter” derken tek bir gül üzerine tefekkür etmenin dahi ârif olan kişiye ilâhî sırların kapılarını aralayacağını söylemektedir. Ârif olan kişi, hakikatin idrakindedir. Bu dünya güzelliklerinin içerisinde ilâhî sırların olduğunu duyumsar. Ârif olan kişinin gâyesi görünenlerden hareketle onların gerisindeki gerçek âleme ve nihayet Tanrı’ya ulaşmaktır. Bu ruhsal yolculukta ârifin tek ihtiyacı olan bir güldür. Zira insan, tabiatı tanıdıkça kendisini tanımış olacaktır. Tabiatı hareketle aslına ulaşan kişi hakikate erdiği için, tekrar geriye dönmez. Şair bunu beyitte “lâzım değil tekrâr gül” ifadesiyle anlatmaktadır (Sarı, 2017, s. 68-70).

Diğer taraftan âşığın gözü sevgiliden başkasını görmez. Bülbul güle âşıktır. Onun gözü de başka bir çiçeği görmez. Beyitte sevgilinin yüzü güle, gönül bülbulü teşbih edilmektedir. İrsâl-i mesel sanatının en önemli özelliği, savunulan bir fikrin atasözüyle güçlendirilip delillendirilmesidir. Bu beyitte Necâtî, birici mısradaki bir tez ortaya koymaktadır. Bu teze göre sevgilinin yüzü varken gönül bülbulü başka bir güle meyletmez. Şaire göre sevgilinin yüzü gülden daha güzeldir. Nasıl bülbul gülden başkasına meyletmezse bülbul gibi âşık olan şairin gönlü de gül yüzlü sevgiliden başkasına yönelmez. Şair bu tezini ikinci mısradaki “Ârif olana, âşık olana bir gül yeter; başka bir güle gerek yoktur.” atasözüyle delillendirmektedir. Beyte göre kainatı idrak için bir gül kifayet eder, sevmek için bir sevgili yeter, ikinci bir güle, ikinci bir delile ihtiyaç yoktur.

Necâtî’nin çağdaşı olan Edirneli Şevkî, aşağıdaki beyitte canı teşbih-i belîğ ile gül bahçesine benzetmektedir. Beyitte “gülzâr-ı cân-bezm-i irfân, ârife-bezme, bir gül-bir miktar gül ve yeter” kelimeleri arasında müşevveş leffüneşir sanatı vardır. Şair ikinci mısradaki bir hüküm veriyor: Bu hükme göre irfan meclisindeki âriflere bir miktar gül yeter. Birinci mısradaki atasözüyle, bu yargısını delillendiriyor. Ârife yetecek olan bir gül, can bahçesinde yetişmiştir. İrfan meclisinde ârif değil, ârifler vardır. Bu sebeple irfan meclisindeki âriflere azlıktan kinaye bir miktar güle ihtiyaç vardır:

Şevkiyâ gülzâr-ı cândan ‘ârife bir gül yeter

Bezm-i ‘irfândur yeter bu bezme bir mikdâr gül (Durmuş & Canım, 2018, s. 55)

“Ey Şevkî! Bu meclis irfan meclisidir. Bu meclise bir miktar gül yeter. Zira ârife can bahçesinden bir gül yeter.”

Sehi Bey, Şevkî’nin yukarıda söylediğini istifham sanatının gücünden yararlanarak soru yoluyla ifade ediyor. Ehl-i dil meclisi, gönül adamlarının yani âriflerin meclisidir:

Bu meseldür ‘ârife bir gül yiter dirler Sehî

Ehl-i diller bezmidür yetmez mi bu mikdâr gül (Yekbaş, 2020, s. 98)

“Ey Sehî! Atalar, ârife bir gül yeter, derler. Bu meclis ârifler (ehl-i dil) meclisidir. Bu meclise bu miktar gül yetmez mi?”

Câmî-i Mısırî, “Senin yüzün varken gönül bülbulü güle meyletmez.” diyen Necâtî’nin ikinci mısrasını aynen iktibas ederek yeni bir ayrılık yarasını çekecek gücünün olmadığını atasözünü delil göstererek ifade etmektedir:

Fürkatün dâğına yer yok hânesidür dâğ-ı ‘aşk

‘Ârife bir gül yeter lâzım degül tekrâr gül (Uzun, 2019, s. 256)

“Gönül hanesi güle benzeyen aşkın dâğ yaraları ile doludur ve ayrılık yarasına burada yer yoktur. Bu sebeple ârife yeni bir gül (yara) lazım değildir. Bir tebessüm et yeter.”

Sünbülzâde Vehbî, Necâtî tarzında yazdığı “Gül Kasidesi”nde kendisini bahçıvanlarla mukayese ederek kanaatkârlığını arzu ve istek bağı olarak tanımladığı dünyada bana bir gül yeter diyerek ifade etmektedir. Beyti daha iyi anlamak için önceki beyitlere bakmakta fayda var:

Rûy-ı alin üzre cây-ı bûse gördüm câ-be-câ

Gülsitânından koparmış korkarım ağyâr gül

Nevbahâr-ı kâmrânîdir gelip bu bâğdan

Sen de almazsın niçün ey Vehbî-yi nâcâr gül

Vehbî atasözünün geçtiği beyitten önceki yukarıdaki iki beyitte “Al yanağın üzerinde yer yer buse izi gördüm. Korkarım ki rakipler senin gül bahçenden gül koparmış. Ey çaresiz Vehbî! Mutluluk ilkbaharıdır. Bu bağdan sen de niçin gül almazsın?” diyerek güle (sevgiliye) olan hasretini ifade etmekte ve bu arzusunu ifade için sorduğu soruya, “Ben ârifim, ârife bir gül yeter.” diyerek cevap vermektedir:

‘Ârifem bir gül yeter bâğ-ı temennâdan bana

Hem-çü gül-çînân ne-hâhem z’în çemen bisyâr gül (Yenikale, 2017b, s. 223)

“Ârifim. Arzu ve istek bağından bana bir gül yeter. Bahçıvanlar gibi bu bahçeden çok gül istemem.”

Şemsî Ahmed Paşa’nın (ö.1580), divanında baharı ve baharın güzelliklerini anlattığı “Baharnâme” adlı bir bölüm vardır. Bu bölümde Şemsî’nin, Necâtî tarzıyla yazılmış bir gazelinin ikinci mısrası ondan iktibas olduğu aşıkâr olan bir beyti vardır. Beyitte âşığın sinesindeki yara, rengi ve şekli itibarıyla güle benzetilmektedir. Gülşen gül bahçesidir. Gülün bol olduğu yerdir ve gül bahçesindeki güzeller de güle benzetilmektedir. Şair kendisine gül bahçesinden uzak durmayı önermektedir. Zira bu bahçedeki güle benzeyen güzeller şairin sinesinde yeni güller (yaralar) açtıracaktır. Şair, gül bahçesinden ve gülden uzak durmanın gereğini ifade eden önermesini “ârifelâzım değil tekrâr gül” atasözüyle delillendirmektedir:

Varma Şemsî gülşene sînende dâğun gül yeter

Bu meseldür ‘ârife lâzım degül tekrâr gül (Akkaya, 1992, s. 58)

“Ey Şemsî! Gül bahçesine gitme. Sana gül olarak sinendeki yaran (dâğın) yeter. Meseldir: Ârife ikinci bir gül lazım değildir (ârifelâzım bir gül yeter).”

17. yüzyıl şairlerinden Göynüklü Fuzûnî, tespit ettiğimiz kadarıyla divanında konumuz olan atasözünü iki defa kullan tek şairdir. Necâtî’nin şiirindeki aynı kafiye, redif ve vezinle yazdığı bir gazelinde o da kendisine seslenerek tek güle yetinmeyi önermektedir:

Ârife bir gül yeter derler Füzûnî fâriğ ol

Bâğ-ı tab’ından kıpar gerçi niçe bisyâr gül (Ebem, 2015, s. 190)

“Ey Füzûnî! Yaratılış bahçende (gönlünde) ne kadar çok gül yetişir. Ârife bir gül yeter derler. Sen de başka gül arama.”

16. yüzyıl şairlerinden Fevrî (ö.1571), Necâtî’nin kasidesindeki “-âr gül” kafiye ve redifi yerine “-er gül” kafiye ve redifi ve “mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün” vezniyle gül redifli bir kaside yazmıştır. Bu kasidedeki “Ârife bir gül yeter.” atasözünün geçtiği beyit kelime ve hayal bakımından Necâtî’nin beytiyle ciddi benzerlik göstermektedir. Fevrî, Necâtî’nin beytinin birinci mısrasındaki “Var iken yüzün güle meyl eylemez dil bülbülü” mısrasını “Yüzün görmek yeter dil mâ’il olmaz gayrı dildâra” şeklinde aynı duyguyu ifade edecek şekilde değiştirmiş; ikinci mısranın başına “meseldir” kelimesini ekleyip “tekrâr” kelimesini aynı kökten türemiş olan “mükerrer” kelimesiyle değiştirerek Necâtî’nin beytini neredeyse tamamen iktibas etmiştir:

Yüzün görmek yeter dil mâ’il olmaz gayrı dildâra

Meseldir ‘ârife bir gül yeter almaz mükerrer gül (Sarioğlu, 1954, s. 97)

“(Ey Sevgili!) Senin güle benzeyen yüzünü görmek yeter. Gönül başka bir sevgiliye meyletmez. Zira atasözüdür: Ârife bir gül yeter. Başka bir gül almaz.”

“-ül” Kafiyesi, “yeter” Redifli Şiirlerde Geçen Beyitler

Yukarıda Pervâne Bey Mecmuası’nda, Bursalı Resmî’nin zemin şiir olarak verilen “-ül” kafiyesi, “yeter” redifli gazeline (Gıynaş, 2017, s. 604-607) Nizârî (ö 15. Yüzyıl), Revânî (ö.1523), Basîrî (ö.1534), Nihânî (ö. 1546’da Sağ), Zâtî (ö. 1547), Edirneli Nazmî (ö. 1585) ve Kadîmî’nin (ö. 1586) nazire yazdığına dair bilgi verilmişti. Bu beyitlerin geçtiği şiirlerin ortak özelliği “-ül” kafiyesi, “yeter” redifi ve “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezniyle yazılmış olmaları ve her birinde “Ârife bir gül yeter.” atasözünün kullanılmasıdır. Eğridirli Hacı Kemal ise Bursalı Resmî’nin bu şiirini İkinci Bayezid’in defterdarı olan Şemsî’ye (ö. 1491) nazire olarak göstermektedir (Morkoç, 2003, s. 525-526). Bu mecmuada Şemsî’nin “-ül” kafiyesi, “yeter” redifli iki gazeli vardır. Şemsî, birinci gazelinin mahlas beytinde, ikinci gazelinin ise matla beytinde, bu atasözünü çağrıştıracak şekilde kullanmaktadır:

Gül ruhundur dilberâ gülzâr-ı'âlemden murâd

Şemsiyâ ehl-i kanâ'atsın sana bir gül yeter (Morkoç, 2003, s. 525)

Hâtır-ı bülbül tesellî bulmağa bir gül yeter

Kalmasun hâtırda gam geh geh yüze bir gül yeter (Morkoç, 2003, s. 526)

15. yüzyıl şairlerinden Resmî'nin gazelinde ise atasözü aşağıda görüldüğü gibi "meseldir" vurgusu yapılarak "Âdem olana meseldür ey perî bir gül yeter" şeklinde geçmektedir. "-ül" kafiyesi, "yeter" redifli şiirler içinde böyle bir atasözünün varlığını vurgulayan tespit ettiğimiz ilk şair Resmî'dir. Pervane Bey mecmuasında bu şiire nazire yazdığı ifade edilen şairlerin hepsi atasözünü orijinal şekliyle şiirlerinde kullanmışlardır. Resmî, aşağıdaki beytin birinci mısrasında, binlerce gül yanaklı güzel olsa da içlerinde muradım sensin diyerek sevgisini ifade etmektedir. Sevgiliyi ikna için de atasözünü delil olarak kullanmaktadır. Şair bir taraftan peri diye seslendiği sevgiliye diğer taraftan da insan olana nasıl bir gül yeterse bana da sen yetersin demektedir:

Gerçi gül-ruhlar hezâr olsa bana sensin murâd

'Âdem olana meseldür ey perî bir gül yeter (Gıynaş, 2017, s. 604)

"Ey Peri! Her ne kadar gül yanaklılar binlerce olsa da bana murat sensin. Nitekim âdem olana bir gül yeter diye bir atasözü vardır."

Bülbül güle âşıktır ve aşkından sürekli inler. 15. yüzyıl şairlerinden Nizârî, aşağıdaki beyitte kendini ârifle karşılaştırmaktadır. Âşık rolündeki şair, inleyen gönlünü bülbüle, güzelliği gül bahçesine benzetmekte ve dünyaya ait her türlü nimeti terk ederek bir güle yetinmeyi şiar edinmiş olan ârife, sana bir gül yeterse bana yarım gül yeter demektedir. Gül sevgilinin simgesidir. Ârif için dünyada sevillecek tek şey bir güldür. Bu gül, bir olanı, tek olanı ifade eder. Tasavvufi açıdan ârif için gül Allah'tır, dünya nimeti olarak sadece bir güle ihtiyaç duyacak kadar masivadan uzak olmaktır. Gül-bülbül metaforuyla aşkını anlatan şair, kendisini aşkında ve kanaatkârlığında âriften daha üstün görür ve bana yarım gül yeter, der. "Yarım" kelimesindeki ilk hecenin imaleli olduğu dikkate alındığında kelimeyi "yârim" şeklinde okumak da mümkündür. O zaman tevriyeli kullanımla sevgili güle benzetilmiş olur ki mısrayı ârife bir gül yeterse bana gül olarak yârim yeter, şeklinde yorumlamak da mümkündür:

'Ârife bir gül yiterse bana yarım gül yeter

Gülsitân-ı hüsnine nâlân gönül bülbül yeter (Gıynaş, 2017, s. 605)

"Güzellik gül bahçene bülbül olarak inleyen gönül yeter. Ârife bir gül yeterse bana yarım (yârim) gül yeter."

Klasik şiirde ârif kelimesi âşık anlamında da kullanılır. Çünkü tasavvufî bir terim olan ârif de bir âşıktır. O Hak âşığıdır. Gözü ve gönlü ondan başkasını görmez. Bunu bilen Revânî (ö.1523), kendi gönlüne seslenerek "Her güzele gönül verme, sadece birini sev, bak ârif de öyle yapıyor." diyerek sözünün doğruluğuna atasözünü tanık gösterir:

Mübtelâsı olma her hûbun birin sev ey gönül

Bu mesel meşhûrdur kim 'ârife bir gül yeter (Avşar, 2017, s. 207)

"Ey gönül! Her güzelin müptelası olma, birini sev. Meşhur bir meseldir: Ârife bir gül yeter."

Nihânî (ö.1546), ârife bir gül yeter şeklinde atasözü olduğunu bilir ve tecrübeye güvenir. Bu sebeple gül üstüne gül koklamaz ve taze güle benzediği sevgilisinden başkasına gönül vermez:

Sen gül-i nev-resteden virmez Nihânî gayra dil

Bilür anı kim meseldür 'ârife bir gül yiter (Köksal M. F., 2017, s. 498)

"Nihânî, senin gibi yeni yetişmiş taze gülden başkasına gönül vermez. (Çünkü) o, 'Ârife bir gül yeter.' şeklinde bir atasözü olduğunu bilir."

Klasik şiirde âşık, sevgiliden gelen her türlü acı ve ıstıraptan mutludur. Sevgiliden gelen derdi, onun iltifatı olarak görür. Bunu bilen Zâtî (ö.1547) kendisini bülbüle benzetir ve güle teşbih ettiği

sevgiliden bir tane değil, binlerce yara vurmasını ister. Goncaya benzetilen sevgili ise Zâtî'ye ve onun şahsında âşığa atasözüyle cevap verir: Ârife bir gül yeter. Hezâr kelimesinin bûlbûl anlamıyla da beyti düşünmek mümkündür:

Bir nedür ben bûlbûlün zahmı hezâr ur cânına

Didüm ol gonca ayıtdı 'ârife bir gül yiter (Tarlan, 1967, s. 180)

"Ben sevgiliye bir tane yara nedir? Canıma binlerce yara vur dedim. O goncaya benzeyen sevgili, ârife bir gül yeter, dedi."

Edirneli Nazmî'ye (ö.1585), göre insan beşeri zaafı olan bir varlıktır. Dünyaya ait her türlü güzellik insanı cezbeder, ayağını kaydırır. "Ârife bir gül yeter." şeklinde bir atasözü olduğunu âlemdeki herkes gibi Nazmî de bilir ama gönül bu, ferman dinlemez. İnsanın zaafı olduğu için gördüğü her güzele istem dışı meydelebilir:

Meyl ider her gördüğü dildâre dil bî-ihyâr

Gerçi 'âlemde meseldür 'ârife bir gül yeter (Üst, 2018, s. 1174)

"Her ne kadar ârife bir gül yeter sözü dillerde meselse de gönül, her gördüğü güzele gayriihtiyari meydele."

Kadîmî (ö 1586), âşığın gönlünü inleyen bûlbûle, sevgiliyi güle teşbih eder. Gül bahçesinde binlerce gül vardır. Kadîmî, kanaatkârdır. Edirneli Nazmî'den farklı olarak atasözüne itibar eder. Binlerce gül içinde bir güle yetinir. Beyitteki gül kelimesi tevriyeli olarak düşünüldüğünde âşığın inleyen gönlünü güldürmeye sevgilinin bir gülüşü, tebessümü yeter şeklinde yorumlamak da mümkündür:

Ağlayan dil bûlbûlin güldürmege bir gül yeter

Çün dimişler 'ârife gül-zârdan bir gül yeter (Gıynaş, 2017, s. 607)

"Ağlayan gönül bûlbûlünü güldürmeye bir gül yeter. Çünkü gül bahçesinden ârife bir gül yeter, demişler."

Pervâne Bey Mecmuası'nda Bursalı Resmî'ye nazire olarak verilen Basîrî'nin (ö. 1534) aşağıdaki gazelinin ilk beytinde "yâr", sonraki beyitlerde ise "gül'izâr, nigâr, lâlezâr ve kenâr" kelimelerindeki "-âr"lar kafiye "-ım gül yeter"ler ise rediftir. Vezinlerinin aynı olması, Pervâne Bey'in bu gazeli Resmî'ye nazire olarak göstermesi, redifinin "-ım gül yeter" şeklinde olması ve Nizârî'den iktibas bir mısranın bulunması sebebiyle Basîrî'nin beyti bu bölümde incelenmiştir.

Basîrî'nin (ö.1534) aşağıdaki beytinin ikinci mısrası, 15. yüzyıl şairlerinden Nizârî'nin yukarıda incelediğimiz beytinin birinci mısrasından aynen iktibas edilmiştir. Basîrî, beyitte sevgilinin yanağını güle teşbih etmektedir. Beyitte "bû" kelimesi hem işaret zamiri olarak hem koku anlamında tevriyeli kullanılmaktadır. Tevriye sanatı dikkate alındığında birinci mısradan, "Eğer gül dediğiniz bu ise benim gül yanaklı sevgilim gül olarak bana yeter. Gül eğer güzel kokuyorsa güzel koku olarak bana gül yanaklı sevgilim yeter." Anlamını çıkarmak mümkündür. İkinci mısradaki "bir gül" ifadesiyle düşünüldüğünde akla ilk önce "yarım gül" gelse de hem "yarım" kelimesinin ilk hecesinin imaleli okunması hem de anlamı düşünüldüğünde âşığa yetecek olan "yarım gül" değil "yârim gül"dür:

Gül eger buyısa bana gül'izârım gül yeter⁴

'Ârife bir gül yeterse bana yarım gül yeter (Kartal, 2006, s. 82)

"Eğer gül bu ise bana gül olarak gül yanaklım yeter. Zira ârife bir gül yeterse bana yarım (yârim) gül yeter."

Behiştî (ö. 1571), Mu'îdî (ö.1769?) ve Neylî'nin (ö.1748) "Ârife bir gül yeter." atasözünün geçtiği aşağıdaki matla ve beyitlerin bulunduğu şiirler de yukarıdaki gazellerle aynı vezin, kafiye

⁴ (Kartal, 2006, s. 82)'de bu beytin birinci mısrasının Latîfî Tezkiresi'nde (İsen, Latîfî Tezkiresi, 1990, s. 129) ve Kûnhû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda (İsen, 1994, s. 153) "Gerçi kim dirler cihânda 'ârife bir gül yeter" şeklinde olduğu kayıtlıdır.

ve redifle yazılmışlardır. Muhtemelen bu şairler, kendilerinden önceki örnekleri görüp onlardan etkilenmişlerdir.

Divan şiirinde âşık ne pahasına olursa olsun sevgiliden vazgeçmez. Behiştî aşağıdaki matlada sevgiliyi vefasızlıkla suçlayıp ondan vazgeçtiğini ifade etmektedir. Şair artık kendini kırmızı şaraba vermiş ve onu kendine yeterli görmektedir. Elbette renk bakımından kırmızı şarapla sevgilinin yanağı ve gül arasında bir anlam ilişkisi de söz konusudur. Şair kendisine atasözünü kılavuz ediniyor. Nasıl bu koskoca dünya gül bahçesinde ârife bir gül yeterse şaire de gülü ve sevgiliyi çağrıştıran kırmızı şarap kadehi yetecektir:

Çekdüm el hercâ'ilerden bana câm-ı mül yeter

Kim bu 'âlem gülşeninde 'ârife bir gül yeter (Aydemir, 2000, s. 554)

"Vefasızlardan vazgeçtim. Bana şarap kadehi yeter. Nitekim bu dünya gül bahçesinde ârife bir gül yeter."

Divan şiirinde âşığın gözü sevdiğinden başkasını görmez. Yunusça bana seni gerek seni, der. Mu'îdî de perî olarak vasıflandırdığı sevgilisinden başkasına meyletmez, çünkü güller içinde gülünü bulmuştur. Bilir ki dünya bahçesinde insan olana bir gül yeter:

Serv-kadler çok velîkin sen gereksin iy perî

Bûstânında cihânun âdeme bir gül yeter (Tanrıbuyurdu, 2018, s. 116)

"Ey peri gibi güzel olan sevgili! Dünya bahçesinde servi boylular çok. Lakin bana sen lazımsın. Zira dünya bağında insan olana bir gül yeter."

Neylî, aşağıdaki beyitte şiirini övmekte ve bu atasözünün geçtiği şiirlerdeki genel benzetme unsurlarının dışında gazelin güle benzetmektedir. Beyitte "ehl-i tab'-ârif, besdir-yeter ve gazel-gül" kelimeleri arasında müşevveş leffüneşir sanatı vardır. Nasıl bu dünyada ârife bir gül yeterse hakikat ehli olan âriflere de mana gül bahçesinde yetişmiş olan Neylî'nin bu gazeli yeter:

Gülşen-i ma'nâdan ehl-i tab'a besdir bu gazel

Neyliyâ meşhûrdur kim 'ârife bir gül yeter (Kılıç A. , 1994, s. 301)

"Ey Neylî! Mana bahçesinden hakikat ehline bu gazel yeter. Zira ârife bir gül yeter sözü meşhurdur."

-er Kafiye, Redifsiz Şiirlerde Geçen Beyitler

51 beyit içinde "-er" kafiye 5 beyit vardır. Redifsiz yazılmış olan bu şiirlerde, atasözünün bulunduğu beyit, "bir gül yeter" sözüyle bitmektedir. Beyitler arasında vezin bakımından uyum yoktur. Zarîfî'nin beyti "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün"; Fasîhî'nin beyti "fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün"; Hâletî, Rüşdî, ve Nüzhet'in beyitleri ise "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır. Buna göre Hâletî, Rüşdî ve Nüzhet'in şiirleri arasında hem vezin hem kafiye hem de redif bakımından benzerlik söz konusudur.

Zarîfî'ye (ö. 1604) göre dünya, içinde binbir türlü güzelin ve güzelliğin bulunduğu bir gül bahçesine benzer. Ârif olan kimse bu gül bahçesinin güzelliklerine kapılmaz. Bir güle talip olur ve onunla yetinir:

Gerçi bu gülşende çokdur verd-i ter

Lîki 'ârif olana bir gül yeter (Taşkın, 2009, s. 395)

"Her ne kadar bu gül bahçesinde taze gül çok ise de ârif olana bir gül yeter."

Fasîhî (ö.1743), şiirinde atasözünü kullanırken genel teamülün dışına çıkar ve sevgiliyi güle değil henüz açılmamış güle yani goncaya benzetir. Sevgili henüz tazedir, tıfıldır. Şair kendisine seslenerek gülleri değil goncayı tercih etmesini tavsiye eder. Bu duygu ve hayali ifade etmek için de atasözünü "ârife bir gonca yeter" diyerek değiştirir:

İtme hûbânı Fasîhî sen o tıfla tercîh

Bu meseldür ki kefi-ârif bir gonce yeter (Gökalp, 2001, s. 236)

“Ey Fasîhî! Güzelleri sen o yeni yetme güzele tercih etme. Meseldir: Ârifin elinde bir gonca yeter.”

Hâletî (ö. 1631) aşağıdaki beyitte gam yarasını ve yanağı güle teşbih etmektedir. Beyitte aşkın kendisinden uzaklaşmasından endişe etmeyen, tasalanmayan bir sevgili tipi çizilmektedir. Herkes gibi sevgili de biliyor ki âşkın sinesinde güle benzeyen bir gam yarası vardır. Yani bir gülü vardır. Âşığa bir gül yettiğine göre onun sevgilinin gül yanaklarından ayrı düşmesinde de üzülecek bir durum yoktur:

Ruhlarından dür isem hergiz kayırmaz döstüm

Sînede dâg-ı gamun var ‘âşıka bir gül yeter (Kaya B. A., 2017, s. 325)

“Yanaklarından uzaksam, sevgilim asla endişe etmez, tasalanmaz. Zira sinemde gam yaram var, âşığa bir gül yeter.”

İnsanoğlu hep imtihandadır. Dünya nimetleri ve güzellikleri onu hep cezbeder. Ârif ve âşıklık iddiası varsa bu güzellikleri elinizin tersiyle itmeye talip olmalısınız. 18. yüzyıl şairlerinden Nüzhet de gazelinin mahlas beytinde kendisine seslenip atasözünü delil göstererek “Ey Nüzhet! Sen ârif ve âşıksın, koklamak için bir gül yeter.” diyerek başka güller peşinde koşmaktan vazgeçmeyi tavsiye etmektedir:

Şol melâhat mülki içre bir şeh-i dildir fakat

Kokmağa ‘ârif olana Nüzhetâ bir gül yeter (Özeroğlu, 2023, s. 160)

“Ey Nüzhet! Sevgili, şu güzellik mülkü içinde bir gönül sultanıdır ancak ârif olana koklamaya bir gül yeter.”

Bir atasözü şiirde bir duyguyu ve fikri ifade için en güzel nasıl kullanılır, sorusunun cevabını 17. yüzyıl şairlerinden Rüşdî, aşağıdaki beyitte vermektedir. Beyitte sevgiliye kavuşmayı hayal eden bir âşık ve onu şık bir cevap ile savuşturan sevgili hayali vardır. Sevgili, atasözünün gücünden de yararlanarak kendisine sevgisini ifade eden âşığa gül yanağını sunup ârif bir gül yeter cevabını verir:

Gülşen-i vashı temennâ eyledim ol sîm-ber

‘Ârızın sundu dedi kim ‘ârif bir gül yeter (Tunadurur, 2012, s. 208)

“Kavuşmanın gül bahçesini arzuladım. O gümüş tenli güzel yanağını sundu ve ârif bir gül yeter, dedi.”

-ül Kafiye Redifsiz Şiirlerde Geçen Beyitler

İçinde “Ârif bir gül yeter.” atasözünün bulunduğu üç şiir “-ül kafiye”, redifsiz ve aruzun “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” vezniyle yazılmıştır. Atasözünün geçtiği beyitlerin üçü de “ârif bir gül” kelimeleriyle bitmektedir. Beyitlerin bu ortak özellikleri dikkate alındığında Muhibbî (ö. 1556) ve Livâyî’nin (ö. 1566’da sağ) Tâcizâde Ca’fer Çelebi’nin (ö. 1515) şiirini görüp ondan etkilendiğini söylemek mümkündür.

Cafer Çelebi âdeta sevgilisine sen güller içinde gülden güzelsin, diyor. Mutasavvî şairler nasıl Allah dışındaki her şeyi mâsiva olarak görüp onlardan uzak duruyorsa Cafer Çelebi de ondan gayrisi olarak vasıflandırdığı güzellere bakmayacağını ifade ediyor. Çünkü o biliyor ve inanıyor ki âşığa bir gül yeter:

Pür olsa lâle-ruhlardan cihân başdan başa Ca’fer

Anun gayrına bakmazam yeter çün ‘ârif bir gül (Erünsal, 2018, s. 415)

“Ey Câfer! Cihan baştan başa lale yanaklılarla dolsa ben ondan başkasına bakmam. Çünkü ârif bir gül yeter.”

Livâyî aşağıdaki beytin birinci mısrasında yanağını laleye, saçını sümbüle benzettiği bir sevgiliden söz etmekte olup ikinci mısradan bu sevgili karşımıza gül motifi ile çıkıyor. Şair, birinci mısradan bana sadece yanağı laleye, saç sümbüle benzeyen sevgili yeter, derken atasözünü de görüşüne tanık gösteriyor:

Bana besdür hemân ol yanağı lâle saçı sünbül

Meseldür bu cihân bâğında yeter ‘ârife bir gül (Seyhan, 2002, s. 354)

“Bana sadece o yanağı laleye, saç sümbüle benzeyen sevgili yeter. Zira meseldir: Bu dünyada ârife bir gül yeter.”

Cihan sultanı Muhibbî gazelinin mahlas beytinde kendisine seslenerek sakın aldanma, diyor. Ona göre bu dünya gül bahçesindeki her şey aldatıcıdır. Şair bu görüşünü yukarıdaki örneklerde olduğu gibi atasözüyle delillendiriyor:

Cihân gülzârına bakup Muhibbî sakın aldanma

Meseldür ‘âlem içinde yeter çün ‘ârife bir gül (Yavuz & Yavuz, 2016, s. 1011)

“Ey Muhibbî! Dünya gül bahçesine bakıp sakın aldanma. Meseldir: Bu dünyada ârife bir gül yeter.”

-ân Kafiye, Redifsiz Şiirlerde Geçen Beyitler

Atasözünün geçtiği beyitler içinde redifsiz ve “-ân” kafiyesi ile yazılmış bir beyit ve kıt’a bulunmaktadır. Bu beyitlerden Nev’î’nin beyti “mef’ûlü/mefî’îlü/mefâ’îlü/fe’ûlün” Sürûrî’nin kıt’ası ise “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün” vezniyle yazılmıştır. Şiirler arasında vezin bakımından benzerlik yoktur. Redifsiz olmaları ve kafiye seslerinin ortaklığı dışında beyitler arasında bir bezerlik de söz konusu değildir. Anlam bakımından da Sürûrî’nin (ö. 1814) Nev’î’den (ö. 1599) etkilendiğine dair bir karine yoktur.

Nev’î, güle benzettiği sevgilisi dışında çer çöp olarak gördüğü her şeyin aşk kıvılcımı ile yanmasını istemektedir. O bilir ki bu dünyada ârife bir gül yeter:

Nev’î bu meseldir ki yeter ‘ârife bir gül

Yansun şerer-i ‘ışk ile hâr ü has-i a’yân (Tulum & Tanyeri, 1977, s. 445)

“Ey Nev’î! Aşk kıvılcımı ile bütün nesneler, çer çöp ne varsa yansın. Zira meseldir: Ârife bir gül yeter.”

III. Selim devri şairlerinden olan Sürûrî (ö. 1814) divanını güle teşbih etmekte ve “Ârife bir gül yeter.” atasözünden ilham alarak onu devrin sultanına takdim etmek istemektedir. Bu dileğini “Ârife bir gül yeter.” atasözünün geçtiği aşağıdaki kıt’a ile dile getirmektedir:

Gül-i sad-berge bedel oldı bu on cüz dîvân

Fasl-ı nev-rûzda zîb-âver-i gülzâr-ı beyân

Tuhfe etsem anı sultânıma lâyıkdır kim

Yetişir ‘ârife bir gül demiş ehl-i ‘îrfân (Osman Sürûrî, 1255, s. 53)

“Bu on cüz divan, gül-i sad-berge (yüz yapraklı güle) bedel oldu. Beyan(ımın) gül bahçesinin süsünü bahar mevsiminde sultanıma sunsam ona layıktır. Nitekim irfan sahipleri ârife bir gül yeter demişlerdir.”

Müstakil Kafiye ve Redifli Beyitler

Tespit ettiğimiz “Ârife bir gül yeter.” atasözünün geçtiği 51 beyitten 23’ü, kafiye ve redif bakımından bir benzerlik göstermemektedir. Bu 23 beytin hayal dünyası ve anlam çerçevesi müstakil kafiye ve redifli beyitler başlığı altında şairlerin yaşadığı yüzyıla göre kronolojik olarak incelenecektir.

15. yüzyıl şairlerinden Edirneli Şevkî, “gül” yerine, diğer şairlerden farklı olarak “gülceğiz” kelimesini tercih ediyor. Beyitteki gülceğiz, işveli güzeli temsil ediyor. Âşık rolündeki şair, kendisini ârife benzeterek bana da ârif gibi bir gülceğiz yeter, demektedir:

Meşhûr kelâmdır ‘ârife bir gülceğiz yeter

Bir şûhu sevdi Şevkî de ağyârı n’eylesin (Taşdelen, 2014, s. 584)

“Meşhur sözdür: Ârife bir gülceğiz yeter. Şevkî de bir işveli güzeli sevdi, başkasını ne yapsın.”

Prizrenli Şem’î (ö. 1529), Hızır ile âşığı karşılaştırdığı aşağıdaki beyitte atasözünü “Âşık bir gül şeker-leb serv-kad dilber yeter” şeklinde kısmi değişiklik ve eklemelerle kullanmaktadır. “Ârif” yerine “âşık” kelimesini kullanan şair, sevgilinin servi boylu ve şeker dudaklı oluşu gibi özelliklerini de dâhil ederek atasözünün anlam dünyasını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

Âb-ı hayvân ‘ömr-i bî-pâyân sana ey Hızr kim5

‘Âşık bir gül şeker-leb serv-kad dilber yeter (Karavelioğlu, 2014, s. 171)

“Ey Hızır! Sana ölümsüzlük suyu ve sonsuz bir ömür; âşığa da şeker dudaklı ve servi boylu dilber, yani bir gül yeter.”

Lâmi’î (ö. 1532), “Ârife bir gül yeter.” atasözünün kalıp ifadesi dışına çıkarak “bir gül-i zîbâ yeter” diyor. Sevgiliye seslenen şair, ârife bu dünya bahçesinde güzel bir gül yetiyorsa senin âşığın olan bana da gül dudağından bir buse yeter. Hatırım hoş tut, buseni benden eksik etme, diyor:

Âşıkun bir bûseyile hâtırın hoş tut begüm

‘Ârife bâğ-ı cihândan bir gül-i zîbâ yeter (Burmaoğlu, 1983, s. 237)

“Beyim (efendim sevgilim), gül dudağından vereceğin bir buse ile âşığını mutlu et, çünkü ârife bu dünya bağından güzel bir gül yeter.”

Divan şiirinde gül-i handan kelime grubuyla açılmış gül, gonca kelimesiyle de henüz açılmamış gül kastedilir ve her ikisi de sevgiliyi temsil eder. Hekimzâde Subhî (ö. 1548), sevgilinin mahallesindeki bir gülü diğer bütün güllere ve goncaya tercih ediyor; onları kişileştirerek varın gidin bana bir gül yeter, diyor:

Yâr kûyından ecel ‘âşık bir gül besdür

Var a ey gonçe ne sen [ne] gül-i handân olsun (Köksal M. F., 2017, s. 1259)

“Âşığı öldürmek için sevgilinin mahallesinden bir gül yeter. Var git yoluna ey gonca, seni de açılmış gülü de istemem.”

Bakî Divanı’nda “Ârife bir gül yeter.” atasözü, onun Semiz Ali Paşa’ya (ö.1565) sunduğu ve sadrazamın takdirini kazandığı “hâtem” redifli bahariyyesinde geçmektedir.

Sarığa gül takma geleneğinin anlatıldığı beyitte Bâkî, mührü ârife benzetmektedir. Buna göre ulemanın başına taktığı sarığa gül koyma işlemiyle yüzüğün taşlı kısmının gül şeklinde tasarlanması arasında benzerlik ilişkisi kurulur. Kasidenin diğer beyitlerinde yüzüğün yapılışı anlatılırken atasözünün geçtiği bu beyitte artık mührün taşına taşın oturtulma sırası gelmiştir. Bu yüzden takınmak kelimesi kullanılmıştır. Gülün seçilmesi taşın rengi ile ilgilidir. Beyitte kuyumculukla ilgili bir ayrıntıya da dikkat çekilmiştir. Büyük bir taş ayrıca etrafı küçük taşlarla süslenirse buna “gül yüzük” adı verilir. Taşın yüzük taşına oturtulmasından sonra yapımı tamamlanmış ve artık bunun kullanım aşamasına gelmiştir (Karagözlü, 2019, s. 467-468). Kişileştirilen mühür, ârif gibi takınmak için kendine taze bir gülü yeterli görmektedir:

Bu gülistânda yeter ‘ârife bir gül çünkim

Takınur farkına bir dâne gül-i ter hâtem (Küçük, t.y., s. 34)

⁵Mecma’u’n-nezâ’ir isimli eserde bu beytin bulunduğu 1343 numaralı şiir, mahlas beytindeki Sûzî adına kayıtlıdır. Bk. (Köksal M. F., 2017, s. 489). Oysa bu beytin bulunduğu gazel, Şem’î Divanı’da yer almaktadır. Bk. (Karavelioğlu, 2014, s. 171).

“Nasıl ki başına takmak için ârife gül bahçesinden bir gül yetiyorsa yüzüğün üzerine koymak için de taze bir gül yeter.”

Yakînî (ö. 1568) aşağıdaki beyitte gönlünü ârife, dünyayı gül bahçesine benzetmektedir. Ârife nasıl bir gül yeterse âşığın da kendine yetecek bir gül yanaklı sevgilisi var:

‘Ârife bir gül yeter dirler benüm dahı dilâ

Gülsitân-ı dehrde bir gül-‘izârüm var yeter (Zülfe, 2009, s. 174)

“Ey Gönül! Ârife bir gül yeter, derler. Benim de bu dünya gül bahçesinde bir gül yanaklı sevgilim var, o da bana yeter.”

Âşık Çelebi’nin (ö. 1572), “-a gül” redifli kasidesinde geçen aşağıdaki beytin birinci mısrası “Ârife bir gül yeter lâzım degül tekrâr gül” (Necâtî, Kaside 15/6) diyen Necâtî’nin şiirini hatırlatır. Âşık Çelebi’ için gül demek sevgili demektir. Gül sevgiliyi temsil eder ve gerçek âşıklara bir gül yeter. Bu sebeple o gül yanaklı sevgili varken başka bir güle ihtiyaç yoktur:

Âşıka bir gül yeter lâzım degül tekrâr çün

‘Âşıka lâzım degül gül besdür ol ruhsâre gül (Kılıç F. , 2017, s. 21)

“Âşıka bir gül yeter tekrar bir gül lazım değil. Bu sebeple bana gül lazım değildir. Bana gül olarak o gül yanaklı sevgili yeter.”

16. yüzyıl şairlerinden Atâ’ya ait olan aşağıdaki beytin geçtiği gazel, Pervane Bey Mecmuası’nda, Necâtî’nin “-er” kafiyeli, “yerine” redifli şiirine nazire olarak yazılmış gazeller arasında yer almaktadır (Gıynaş, 2017, s. 2535-2536). Bu gazel, şiirleri üzerine yüksek lisans çalışması yapılmış olan Atâ Divançesi’nde (Çağlar, 2013) yer almamaktadır.

Atâ, sevgilinin sinesinde açtığı yarayı taze güle benzetmekte ve onu bu dünyada kendisine yeterli görmektedir. Zira ârife bu dünyada bir gül nasıl yeterse şaire de sevgilinin açtığı güle benzeyen yara taze bir gül olarak yetecektir:

Bâğ-ı ‘âlemde bugün ‘Ârife bir gül besdür

Dil-berün zahmı yeter bana gül-i ter yerine (Gıynaş, 2017, s. 2536)

16. yüzyıl şairlerinden Kütahyalı Rahîmî, Allah ve kıblenin birliğine vurgu yaptıktan sonra kâinata ârif gibi nazar etmeyi tavsiye edip bir gülün bile onun varlığını görmeye ve anlamaya yeteceğini ifadeyle yeni yeni deliller aramamak gerektiğini anlatır:

Tengri birdür kıble birdür ârife bir gül yeter

Birliğine kıl nazar tekrâr kılma râ-yı gül (Mermer, 2004, s. 46)

“Allah ve kıble birdir, öyleyse ârife de bir gül yeter. Bu birliğe dikkatli bir şekilde bak ve başka gül aramaktan (düşüncesinden) vazgeç.”

16. yüzyıl şairlerinden Belîğî, “Ârife bir gül yeter.” atasözünü bilir ve bu söze inanır. Bu sebeple istifham sanatıyla bir soru sorar ve bağrında lale gibi bir dâğ (yara) bitsin ister. Belîğî’nin bağrında bitmesini istediği dâğ, sevgiliyi simgeleyen güldür. Şair bunun hasretini çeker:

Bu meseldür ey Belîğî ‘ârife bir gül yiter

Lâleveş bağrumda bitmez mi benüm bir dâne dâğ (Kaplan, 2019, s. 413)

“Ey Belîğî! Mademki atasözünde söylendiği gibi ârife bir gül yetiyor; o zaman benim bağrım da laleye benzeyen bir dâğ yarası olsun.”

Feyzî (ö. 1614), bülbül-ârif, gülşen-gül, gönül murgı-bana ve kûy-ı yâr-ruh-ı dildâr kelimeleri arasında anlam ilişkisi kurarak leffüneşir sanatı yapmaktadır. Bülbül için olmazsa olmaz gül bahçesidir. Ârif bir güle yetinen kişidir. Şairin gönül kuşu sevgilinin mahallesinde huzur bulur. Âşık rolündeki şaire de dünya nimeti olarak yalnızca sevgilinin gül yanağı yeter:

Bülbüle gülşen gönül murgına kûy-ı yâr bes

‘Ârife bir gül yeter bana ruh-ı dildâr bes (Eflatun, 2003, s. 444)

“Bülbüle gülşen, gönül kuşuna sevgilinin mahallesi yeter. Ârife bir gül, bana da sevgilinin yanağı yeter.”

Herkes gibi Cevrî (ö. 1654) de “Ârife bir gül yeter.” atasözünü duymuş ve ârife yetecek olan o bir gülün peşine düşmüştür. Bu amaçla dünya bağının her tarafını gezmiş ama bir türlü o gülü bulamamıştır:

Ârife bir gül yeter dirler meseldür gerçi bû

Bulmadum ben o gülü gezdüm bu bâğı sû-be-sû (Ayan, 1981, s. 367)

“Her ne kadar ârife bir gül yeter şeklinde bir atasözü varsa da ben bu bağın her tarafını gezdim fakat o gülü bulamadım.”

“Ârife bir gül yeter.” atasözünün geçtiği iki beyitte sevgilinin busesi, dudak-gül münasebetinden hareketle gülle ilişkilendirilir. Bu atasözünün yer aldığı beyitlerde buse-gül ilgisi Lâmi’î ve Füzûnî (ö. 1657) tarafından kullanılmıştır. Füzûnî (ö. 1657) sevgilinin busesini güle teşbih etmekte ve sevgiliden cömertlik bekleyerek gül yerine buse istemektedir. Böylece sevgilinin kırmızı dudağının âşığın yüzünde bırakacağı iz, ona gül olarak yetecektir:

Ârife bir gül yeter derler bize bir bûse ver

Eyle bu yüzden kerem ey hûb-rûy-ı nev-bahâr (Ebem, 2015, s. 159)

“Ey İlkbaharın güzel yüzlü sevgilisi! Ârife bir gül yeter derler. Bu yüzden bize kerem eyle de bir buse ver.”

Divan şiirinde sevgilinin yanağı kırmızı güle benzetilir. Ârif nasıl bu dünya gül bahçesinde bir gülü kendine yeterli görüyorsa Ni’metî (ö. 1660) de sevgilinin kırmızı güle benzeyen yanağını yeterli görüyor:

Bu meseldür ki yeter ârife bir gül bana da

Bes durur Ni’metiyâ ‘ârız-ı cânân gül-i sürh (Ersöz, 2007, s. 177)

“Bu meseldir: Ârife bir gül yeter. Ey Ni’metî! Bana da kırmızı gül olarak sevgilinin yanağı yeter.”

Veznî mahlaslı Seyyid Murtazâ Çelebi (ö. 1670), gönlünü ârife, vefasız güzelleri gül bahçesinin güllerine benzettiği aşağıdaki beyitte ârif gibi sadece bir güle taliptir:

‘Âlemün ey dil vefâsız nev-civânın neylerüz

‘Ârife bir gül yiter yâ gülsitânın neylerüz (Zavotçu, 2017, s. 225)

“Ey gönül! Âlemin vefasız sevgilisini veya gül bahçesini ne yapacaksın, ârif olana bir gül yeter.”

Ârife bir gül yeter atasözü genel bir kabulü ifade etmektedir. Şairler de âşık rolüyle hep bir gülle yetinirler ve bununla övünürler. Az da olsa bazı şairler “ammâ” edatını kullanarak kendilerini istisna görüp bir gülle yetinmek istemezler. Nâmî (ö. 1673) de bu şairlerden biridir:

Meseldür gerçi dirler ‘ârife bir gül yeter ammâ

Safâ itmem ben olmasa hezârân gül-nigâr-ı dâğ (Yenikale, 2017a, s. 205)

“Gerçi bir atasözünde ârife bir gül yeter derler ama ben, gül gibi binlerce dağ yarası olmazsa mutlu olmam.”

Kaside içinde gazel söylemek divan şiiri geleneğindendir. Sâlim (ö. 1743), bahariye tarzında yazdığı kasidesinin aşağıdaki 41’inci beytinden sonra kasidenin tegazzül bölümüne geçiyor. Şair bu geçiş beytinde tegazzülü, ârifin gülüne benzetmekte ve ârif nasıl bir gülle yetiniyorsa biz de kasidenin bu bölümünde bir tegazzülle yetinsek uygundur, demektedir:

Sezâdır bir tegazzül etmek ile iktifâ etsek

Meseldir ‘ârife bir gül bütün mahsûl-i dünyâdır (Güfta, 1995, s. 255)

“Ârif için dünya hayatının mahsulü bir güldür, derler; biz de sanat hayatımızın mahsulü olarak bir gazel söylesek yeterlidir.”

18. yüzyıl şairlerinden Nebzî için sevgili bir tane güldür. O da ârif gibi bir gülle yetinir ve onunla kanaat eder:

Gülşen-i ‘aşk içre bana sundı dün bir dâne gül

Bir perî kim bâğ-ı dehr içindedir bir dâne gül

Sevmezem gayrısın anınla kanâ’at eylerim

Bu meseldir ‘ârife çün bes durur bir dâne gül (Okumuş, 2007, s. 475)

“Dünya bağı içinde periye benzeyen bir tane gül (sevgili, güzel), dün aşk gül bahçesi içinde bana bir tane gül sundu. Ben ondan başkasını sevmem onunla kanaat eylerim. Çünkü bu atasözüdür: Ârife bir tane gül yeter.”

Şair İzzet (ö. 1821), klasik âşık tipinin dışına çıkarak bir gülle yetinmez. Onun aşağıdaki beyitte “Gerçi dirler ki yeter ‘ârife bir gül ammâ “mısrasıyla, Nâmî’nin “Meseldür gerçi dirler ‘ârife bir gül yeter ammâ” mısrası arasında hem söyleyiş hem anlam bakımından bir benzerlik vardır. Şair İzzet de bir gülle yetinmek istemez:

Gerçi dirler ki yeter ‘ârife bir gül ammâ

Mütesellî değiliz bir gül-i handân ile biz (Nar, 2016, s. 351)

“Gerçi ârife bir gül yeter derler ama biz bir gülen gülle teselli bulamayız.”

Divan şiirinde âşık bülbüle benzetilir ve bülbül gibi feryat edip inler. Genellikle şairler dünya gül bahçesinde bana bir gül yeter derken Tûrâbî (ö. 1875), gece ve gündüzümde bana bir gül yeter demektedir. Şairin bu kelimeyi tercih etmesinde, âşığın bülbüle benzetilmesi önemlidir. Çünkü bülbül gece gündüz inler. Kendisini bülbülle karşılaştıran şair, bir gül için feryat etme hususunda bülbül benimle yarışamaz, der:

Âşıkım leyl ü nehârımda yeter bir gül bana

Nâle feryâdımda yetmez istese bülbül bana (Azar, 2005, s. 369)

“Âşığım, gece ve gündüzümde bana bir gül yeter. Feryat ve figan etmede bülbül istese de bana yetişemez.”

Fennî (ö. 1888), gönlünü her gördüğüne koşan bir çocuğa benzetir. O bilir ki ârife bir gül yeter ve ârif beş altı gülle başa çıkamaz. Âşk derdi büyük bir derttir. Şair Fennî’nin gönlü çocuk ruhlu olduğu için bu zorlukları bilmez ve her gördüğüne meyleder. Şair, her gördüğüne meylederek kendisini başa çıkılamayacak dertlere giriftar eden gönlünden şikâyetçidir:

Tıfı meşrebdür gönül her gördüğüne meyl eder

‘Ârife bir gül yetüpdür başa çıkmaz şeş ü penc (Hocaoğlu, 2014, s. 185)

“Çocuk huylu gönül, her gördüğüne meyleder. Ârif beş altı (gül) ile başa çıkamaz ona bir gül yeter.”

İbrahim Râşid (ö. 1892), “Ârife bir gül yeter.” atasözü gereğince ben de binlerce gül içinde olsam da gül üstüne gül koklamam, diyerek sevgiliye olan sadakatini ifade ediyor:

Yetişür ‘ârife bir gül bu meseldür meşhur

Koklamam olsa hezâr ol ruh-ı âl üstüne gül (Çetin, 2006, s. 242)

“Meşhur atasözüdür: Ârife bir gül yeter. Binlerce olsa da o al yanağın üstüne gül koklamam.”

Sonuç

Bu çalışma kapsamında klasik Türk şiirinde bir duygu ve düşünceyi inandırıcı hâle getirmek veya pekiştirmek niyetiyle irsâl-i mesel sanatı çerçevesinde kullanılan “Ârife bir gül yeter.” özlü sözünün incelemesi yapılmıştır. Bu sözün yüzyıllara göre kullanımı, şairlerin sözde yaptığı tasarruflar ve anlam özelliklerinin incelendiği bu çalışma neticesinde elde edilen sonuçları şu şekilde ifade edebiliriz:

Klasik Türk şiirinde “Ârife bir gül yeter.” sözünün yüzyıllar içindeki kullanım seyrini tespit edebilmek için elektronik ortamda kayıtlı 380 divan, şair tezkireleri ve nazire mecmuaları taranmış; bunlara ilave olarak atasözleri hakkında yazılan kitap ve makaleler de incelemeye dâhil edilmiştir. Yapılan taramalar sonucunda 15 ve 19. yüzyıllar arasında toplamda 50 şairin, bu sözü şiirlerinde kullandığı görülmüştür. Söz konusu şairler bu atasözünü, muhtemelen tekrara düşmemek için divanlarında sadece bir kere kullanmışlardır. Bunun yanı sıra bu şairler içinde sadece Göynüklü Füzûnî, aynı atasözünü iki farklı beyitte kullanmıştır. Söz konusu yüzyıllar arasında 5 şair 15’inci yüzyılda, 26 şair 16’ncı yüzyılda, 7 şair 17. yüzyılda, 6’şar şair de 18 ve 19’uncu yüzyılda “Ârife bir gül yeter.” atasözüne divanlarında yer vermişlerdir. 15’inci yüzyılda ilk defa Necâtî ve Bursalı Resmî tarafından kullanılmaya başlanan bu atasözü, 16’ncı yüzyılda yaygın bir şekilde şiirlerde yer almış ve sonrasında bu sözün kullanım oranı düşmüştür. 15’inci yüzyıldan 19’uncu yüzyıla kadar şairlerin ifade kaynaklarından biri olan bu söz, son dönemde atasözü ve deyimler sözlüklerinde bile kendine yer bulamaz olmuştur. Hoşgörü, anlayış ve kanaatkârlık gibi değerlerin öğretiminde böyle bir sözün kullanılması, kanaatimizce tarihsel ve kültürel devamlılığın sağlanması bakımından fayda sağlayacaktır.

Divan şairleri “Ârife bir gül yeter.” ifadesini meşhur bir atasözü olarak kabul etmişler ve “meseldir, meşhurdur, meşhur meseldir, meşhur kelamdır” gibi sözlerle buna işaret etmişlerdir. Meşhur bir söz olması münasebetiyle şairlerin çoğu, vezin gereği yapılan takdim tehirler dışında, atasözünü herhangi bir değişiklik yapmadan şiirlerinde kullanmışlardır. Bunun yanı sıra bazı beyitlerde “ârif yerine âşık veya âdem”, “yeter yerine besdür”, “gül yerine gonca veya gülceğiz” şeklinde tasarrufların yapıldığı görülmektedir. Ayrıca bu sözün “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezninin son iki tefilesine uygunluğu da göze çarpmaktadır ki atasözünün kullanıldığı 51 beytin 34 tanesinde bu vezin tercih edilmiştir. Yani genel itibarıyla şairler hem anlamı değiştirmemek hem de vezne uygun olması bakımından “Ârife bir gül yeter.” sözünü orijinal hâliyle şiirlerine almışlardır.

“Ârife bir gül yeter.” sözü ister beşerî ister tasavvufi aşk bağlamında düşünölsün, her iki bakış açısında da kanaatkârlık anlamıyla ön plana çıkmaktadır. “Aşk eri olan kimseye bir sevgili yeter.” düşüncesi üzerine inşa edilen bu sözde, âşığın sevgiliden gelecek en küçük ihsanla mutlu olacağı ve bununla yetineceği anlaşılmaktadır. Bu ihsan sevgilinin yüzünü görmek veya bir gülüşü, al yanağından alınacak bir buse, sevgilinin eziyeti, sinedeki aşk yarası olabilir. Yani bu ihsanlardan birine ulaşan âşık, sevgiliden başka bir talepte bulunmaz ve elde ettiğiyle yetinmeyi bilir. Tasavvufi aşk bağlamında, Allah’tan gayrı ne varsa gönlünden çıkarıp varlık âleminin bütün alakalarından kendini kurtaran ve kanaatkâr bir yaşam tarzını benimseyerek züht yolunu seçen Hak âşığının (ârifin) hâlini ifade etmektedir. Varlık âleminde gerçek aşka ulaşmak isteyen âşık, güle baktığında hem eserden müessire giderek sevgilinin güzelliğini hem de geçici güzelliği ve çokluğu münasebetiyle kesrette vahdeti müşahade eder. Bundan dolayı ârif kimse, bu dünyadan herhangi bir beklenti içinde olmaz. Çünkü ârif olanın bu dünyadan elde edeceği hiçbir şeyin bir gül kadar kıymeti yoktur. Atasözündeki “bir, yeter” kelimeleri de tasavvufi ve beşerî aşk bağlamında kanaatkârlık kavramına işaret etmektedir.

Etik Beyan

“Divan Şiirinde Bir İrsâl-İ Mesel Örneği: Ârife Bir Gül Yeter” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırmacıların katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Ahmed Bâdî Efendi, E. (2004). Armağan (Dîvân Şiirinde Atasözleri ve Deyimler). (Hazırlayanlar: Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendereli, Fatih Günay). Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları.
- Akkaya, M. (1992). Şemsi Paşa Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Aksoy, Ö. A. (2015). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksoy, Ö. A. (1969, 1971). Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler III. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2018). Gelibolulu Âlî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
- Albayrak, N. (2009). Türkiye Türkçesinde Atasözler. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Arslan, M. (2018). Mihrî Hâtun Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
- Avşar, Z. (2016). Mânâ Âleminin Üç Efendisi. Kayseri: İncir Yayıncılık.
- Avşar, Z. (2017). Revânî Divânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Ayan, H. (1981). Cevrî: Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aydemir, Y. (2000). Behiştî Dîvânı. Ankara: MEB Yayınları.
- Azar, B. (2005). Tûrâbî Dîvânı-İnceleme Metin. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Bayram, Y. (2001). Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ile Anlam Çevreleri. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Burmaoğlu, H. B. (1983). Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Canım, R. (2016). Divan Edebiyatının Kaynakları. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Ceyhan, S. (2013). "Zühd". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 44, s. 530-533). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Çağlar, A. (2013). Üsküplü Atâ Divançesi: Metin-İnceleme. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Çelik, İ. (2004). Tasavvuf Tarihinde Arif Kavramı. Tasavvuf Akademisi, V (12), 25-52.
- Çetin, K. (2006). Râşid (?-1310?-1892) Divanı İnceleme-Tenkitli Metin. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Durmuş, T. I., & Canım, R. (2018). Şevkî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Ebem, S. (2015). Füzûnî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Notlandırılmış Metni. İstanbul: İstaanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Eflatun, M. (2003). Feyzî-i Kefevî Dîvânı: Tahlil-metin. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Ersöz, G. E. (2007). Ni'metî Dîvânı. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Erünsal, E. İ. (2018). Tâcizâde Ca'fer Çelebi Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Eyüboğlu, E. K. (1973). On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler (Cilt 1). İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii.
- Gıynaş, K. A. (2017). Pervâne Bey Mecmuası. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22.01.2025].
- Gökalp, H. (2001). Fasîhî Divanı (İnceleme-Metin). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Gölpınarlı, A. (1977). Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları.
- Güfta, H. (1995). Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 3.10.2024].

- Hocaoğlu, K. (2014). Fennî Dîvânı (İnceleme-Metin). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- İpek, A. (2008). Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- İpekten, H. (2020). Karamanlı Nizâmî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
- İsen, M. (1994). Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, M. (1990). Latîfî Tezkiresi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Y. (2019). Belîğî vve Dîvânçesi. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , 22 (22), 359-448.
- Karagözlü, V. (2019). Söze Vurulan Mühür: Bâkî'nin Hâtem Kasidesi'nde Anlam Boyutları. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , 22 (22), 449-488.
- Karavelioğlu, M. A. (2014). Şem'î Dîvânı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kartal, A. (2006). Basîrî ve Türkçe Şiirleri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, B. A. (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , 6 (6), 11-54.
- Kaya, B. A. (2017). Azmî-zâde Hâletî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Kaya, B. (2024). Klasik Türk Şiirinde Atasözleri ve Deyimler Üzerine Yapılmış Çalışmalarla İlgili Bibliyografya Denemesi ve Literatüre Dair Değerlendirmeler. Türklük Bilimi Araştırmaları (55), 111-131.
- Kılıç, A. (1994). Ahmed Neylî Dîvânı. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Kılıç, F. (2017). Âşık Çelebi Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Köksal, M. F. (2017). Edirneli Nazmî, Mecma'u'n-Nezâ'ir. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22.01.2025].
- Köksal, S. (2002). Livâyî Dîvânı (Metin-İnceleme). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Kurnaz, C. (1997). Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, S. (t.y.). Bâkî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Mengi, M. (1986). Necâtî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı. Erdem Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi , II (4), 47-56.
- Mermer, A. (2004). Kütahyalı Rahîmî ve Divanı. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.
- Morkoç, Y. E. (2003). Eğridirli Hacı Kemal'in Camiü'n-Nezair'i (Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Nar, O. (2016). Yenişehirli İzzet Hayat, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni (Metin-İnceleme-Dizin). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Okumuş, S. (2007). Nebzî Divanı (İnceleme-Metin). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Osman Sürûrî. (1255). Dîvân-ı Sürûrî. (Gazeller Bölümü). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/233639>) [Erişim Tarihi: 3.01.2025].
- Özeroğlu, Z. (2023). İstanbullu Nüzhet İsmail ve Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin). Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Saraç, Y. (2013). Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Sarı, G. (2017). Necâtî Bey'in "Gül" Redifli Kasidesinde İnsan-Tabiat İlişkisi. Folklor/Edebiyat , 23 (92), 63-78.
- Sarioğlu, N. (1954). Fevrî Dîvânı'nın Tenkidli Metni. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı (Lisans Tezi).
- Seyhan, K. (2002). Livâyî Dîvânı (Metin-İnceleme). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Sunal, A. (2014). Sâdık Dîvânı (İnceleme-Metin). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Tanrıbuyurdu, G. (2018). Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Tarlan, A. N. (1997). Necâtî Beg Dîvânı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1967). Zâtî Dîvânı-1. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Taşdelen, İ. (2014). Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Taşkın, G. (2009). Çorlulu Zarifi Divanı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Doktora Tezi).
- Tulum, M., & Tanyeri, A. (1977). Nev'î Divanı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunadurur, M. (2012). Edirneli Ahmed Rüşdî Dîvânı. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Uludağ, S. (1991). "Arif". TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 361-362). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Uzun, K. (2019). Câmî Dîvânı İnceleme-Metin-İndeks. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yüksek Lisans Tezi).
- Üst, S. (2018). Edirneli Nazmî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Yavuz, K., & Yavuz, O. (2016). Muhibbî Dîvânı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yekbaş, H. (2020). Sehî Bey Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Yenikale, A. (2017a). Ahmed Nâmî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192,ahmed-nami-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Yenikale, A. (2017b). Sünbülzâde Vehbî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 27.12.2024].
- Zavotçu, G. (2017). Rıza Tezkiresi. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 24.01.2025].
- Zülfe, Ö. (2009). Yakînî Divanı (İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük). <https://www.yumpu.com/tr/document/read/21978060/divan-e-kitap-kultur-ve-turizm-bakanlg> [Erişim Tarihi: 28.12.2024].